

SZABÓ Pál¹—IGARI András²—KISS János Péter³

¹egyetemi docens

Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kar, Budapest

associate professor

Eötvös Loránd University Faculty of Science, Budapest, Hungary

email: szpkact@caesar.elte.hu

²egyetemi hallgató

Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kar, Budapest

university student

Eötvös Loránd University Faculty of Science, Budapest, Hungary

email: andris.igari@gmail.com

³egyetemi adjunktus

Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kar, Budapest

senior lecturer

Eötvös Loránd University Faculty of Science, Budapest, Hungary

email: bacsnyir@gmail.com

**PEST MEGYE ÉS A KELET-KÖZÉP-EURÓPAI
AGGLOMERÁCIÓK VÁLTOZÓ GAZDASÁGI JELLEMZŐI
A 2010-ES ÉVEKBEN**

*CHANGING ECONOMIC CHARACTERISTICS OF PEST COUNTY
AND THE CENTRAL EASTERN EUROPEAN
AGGLOMERATIONS IN THE 2010s*

ABSTRACT

In 2018 the NUTS2 level Central Hungarian region, which consisted of Budapest and Pest County, was divided by Hungarian regional policy. According to this decision Pest County has become an independent NUTS2 level region and it is not just a NUTS3 level region anymore. It is unique in several aspects: it is the biggest and most populous Hungarian county and it has a special geographical position and territorial administrative features which has been intensified by effects of the decision.

The first part of the paper presents the changing economic position of the county which was one of the driving factors of the regional policy decision.

Because the large number of inhabitants, Pest County has not got outstanding values according to labour market characteristics except in the case of commuters. At the same time, if these values are weighted by area, the position of the county becomes better. Based on data of economic production and economic organisations Pest County has lower proportion from national values correspondence with population and labour market data (because of the predominance and proximity of Budapest) but it has remarkable position among the counties. If we use area-weighted data again, special situation of Pest County is even more pronounced: density of economic indicators is high compared to countryside counties. Although, economic growth has been slower than in other counties since the economic crisis of 2008, Pest County has remained part of the more developed, northwest and central zone of the country.

The second part of the paper compares Pest County with the agglomerations of four other post-socialist capitals (Warsaw, Prague, Bucharest, Sofia). According to this chapter these agglomerations have many similarities with each other but only agglomerations of Prague and Budapest have important positions within their countries. Furthermore, similarly to other regions, Pest County has been slow population growth in the 2010s but the growth of economic performance has been very modest compared with other capital agglomerations. Economic development of Pest County is the same as other examined regions and its post-industrial economic structure is similar to the values of agglomerations of Warsaw and Bucharest. It is worthy of note that these regions lag behind the capital cities but in the case of population density and economic development they are above than countryside average. Nevertheless, every agglomerations differ from each other to smaller (Budapest, Warsaw, Prague) or larger (Sofia, Bucharest) extent, which points to regional geographical features, alongside the rationale of territorial models.

Kulcsszavak: agglomeráció, gazdaság, NUTS, Pest megye, Kelet-Közép-Európa

Keynotes: agglomeration, economy, NUTS, Pest county, Central and Eastern Europe

1. Bevezetés

Pest megye a 2018. évtől az Európai Unió NUTS-rendszerében már nem csak NUTS3 szintű egység, hanem önálló NUTS2 régióként szerepel, miután a Közép-magyarországi régiót, amely Budapestből és Pest megyéből állt, kettéválasztotta a magyar szakpolitika. E térség több szempontból egyedi a hazai területi rendszerben, de nem csak abban, hogy a tizenkilenc magyarországi megye közül a legnagyobb területű és népességű, vagy hogy listavezető köztük az ország GDP-jéből való részesedés tekintetében, hanem földrajzi helyzetét, területi közigazgatási

jegyeit tekintve is, amely az előbbi lépéssel tovább fokozódott. Felmerül, hogy mi vezetett ide, azaz miként alakult az elmúlt években a dinamikusan fejlődő főváros szomszédságában a megye gazdasági helyzete, és miként viszonyult a vidéki megyékhez képest, illetve immár régióként a többi hat hazai NUTS2-es vidéki régióhoz? Másrésztől szintén kutatási kérdésként fogalmazhatjuk meg, ehhez kapcsolódva, hogy ez mennyire egyedi pálya, azaz, a hasonló súlyú fővárossal bíró poszt-socialista országok esetében a fővárosi agglomerációkra mely gazdasági tényezői alapján hasonlít, illetve miben különbözik „sorstársaihoz” képest? Tanulmányunkba ezekre keressük a választ.

A 2010-es éveket vizsgáltuk, aminek egyrészt oka, hogy ekkor egy politikai váltás volt Magyarországon, ami sok szempontból megváltoztatta az ország társadalmi, gazdasági életét, és Pest megye esetében, többek között, konkrétan önálló régióvá válást eredményezett idővel. Másrészt egyes idősoros adatokon túl a legutóbbi népszámlálás (2011) és mikrocenzus (2016) ad bővebb információkat a térségről. A közép-európai kitekintést pedig ehhez igazítva végeztük el. Az adatokat az előbb rögzített adatgyűjtésen túl a KSH STADAT rendszeréből vettük, míg a kitekintéshez az Eurostat adatait használtuk fel, kiegészítve egyes országok statisztikai hivatalainak adataival.

2. Nagyvárosi agglomerációk

A nagyvárosok nagyszámú és sokfajta köteléssel kapcsolódnak környékükhöz, s közelebbi környezetükkel kialakított kapcsolataik szorosabbak, sokszínűbbek, mint a szokványos város-falu munkamegosztás által létesített kapcsolatok.¹ A szuburbanizáció során a településhálózatban a nagyvárosok környékén új, speciális funkciójú elemek, kertvárosok jelentek meg, amelyeknek a növekvő lakosságát főként a városokból kiköltözők adták.² A szuburbanizációnak különböző altípusait tárták fel, így a népesség mellett az ipar és a szolgáltató szektor szuburbanizációját.³ A nagyvárosok növekedése, terjeszkedése a szomszédos településeket és lakosságukat is átformálta, azonban ennek folyamata részben modellszerű, részben regionális földrajzi sajátosságokkal is jellemezhető.

Európa esetében a 20. század második felében erősen megosztotta a kontinenst a nyugati és a keleti tömb szembenállása, amely a társadalmi, gazdasági jelenségekben is nyomon követhető. Az urbanizáció terén hazai szakmai körben két szemlélet vált meghatározóvá és került egymással szembe: míg Enyedi György szerint a városfejlődés globális szakaszai a kelet- és közép-európai szocialista országokban követő jelleggel megis-

métlődnek, addig Szelényi Iván állítása szerint a kelet-európai szocialista városfejlődés meglehetősen különbözik a hasonló gazdasági fejlettségi szinten lévő nyugat-európai országok városfejlődésétől.⁴ Ma is kérdés, vajon mennyiben járnak külön utat a posztoszocialista nagyvárosok. Ehhez azt is hozzátehetjük, az elmúlt időszak folyamataival szembesülve, hogy vajon mennyiben hasonlók a posztoszocialista országok nagyvárosi agglomerációi? Munkánk második felében foglalkozunk ezzel, adatelemzések segítségével. Először azonban a hazai egyetlen igazán nagyvárosi agglomerációs övezetet, illetve annak közigazgatásilag és szakpolitikai szempontból jobban megragadható formáját, Pest megyét elemezzük.

Magyarországon a szuburbanizáció folyamatát egyesek már az 1980-as évekre datálják, ám a fogalom klasszikus értelmezését tekintve (amely szerint a nagyvárosi lakosság költözik ki a környező településekre) ez még nem volt annak nevezhető, mivel a városkörnyéki népességgyarapodás forrását nem a nagyvárosból kiköltözők, hanem a rurális térségekből a városok közelébe költözők adták inkább. A tehetősebbekre jellemzőbb volt a városon belüli lakóhely váltása zöldövezeti otthonra, illetve a szabadidő eltöltésére városkörnyéki kiskertek vásárlása.⁵ A Budapest környéki települések lakosságszámának felduzzadása is ez alapján jött létre, aminek háttérében a rurális jellegű életforma kedvelése és olcsósága, a fővárosi lakáshiány stb. mellett az is ott állt, hogy a hatvanas-nyolcvanas években adminisztratív eszközökkel korlátozták a fővárosba való beköltözést. Az agglomerációs övezet növekedését azonban nem követte kellő ütemben az infrastruktúra fejlődése.⁶ Összességében tehát a főváros körüli települések növekedése, majd részleges fejlődése korábban megindult, mint maga a szuburbanizáció. Ezen jelentős változásokra való reakciót tükrözi, hogy 1971-ben hivatalosan kijelölték a Budapesti agglomerációt, amelybe 44 települést soroltak be.⁷ Maga Pest megye a mai formáját az 1950. évi megyerendezéssel és Nagy-Budapest létrejöttével nyerte el (azóta csak egy település csatoltak el a megyétől), így az agglomeráció kijelölése a megye településeinek mintegy negyedét érintette.

A rendszerváltozást követően, az 1990-es években Magyarországon is megindult a klasszikus szuburbanizáció. Ez Budapest esetében volt igazán jelentős, és egészen a 2000-es évek közepéig a népességnövekedés súlypontja áttevődött a város szomszédságára. Emellett a Budapesti agglomerációs övezet a gazdasági rendszerváltozás nyertesének is tekinthető.⁸ Idővel csökkent a gazdasági egyközpontúság a budapesti agglomeráción belül, részben a lakosság és a gazdaság egy részének kitelepülésével, részben az új pest megyei ipari, kereskedelmi stb. beruházások

révén, amelyben a külföldi tőkének volt nagy szerepe, részben új központok megerősödésével.⁹ Újabb gazdasági fordulatot az Európai Unióhoz való csatlakozás jelentett a térség életében, amely egyrészt új pénzforrások (uniós támogatások) eljövételét hozta, másrészt itt egy éles törés következett be a budapesti agglomerációs övezet, tágabban Pest megye és a többi vidéki térség között: a magyar szakpolitika hét NUTS2 régió kialakítása mellett döntött, amelyben Budapest és Pest megye egy régiót alkotott, így azonban a mindekor érvényes EU regionális politikájának kategorizálása alapján csak 2006-ig tudott a kiemelten támogatott régiócsoporthoz maradni a térség, és 2007-től már átmeneti besorolást kapott, csökkentett támogatással, és 2013 után pedig a legfejlettebb régiócsoporthoz került, szerény regionális alapú támogatási kerettel. Ez megváltoztatta a térség gazdasági folyamatait, és helyi elszakadási törekvésekhez vezetett. A főváros addigi inkább kedvező gazdasági szomszédsága komoly gátat jelentett uniós forrásokhoz való hozzáféréshez.

Az agglomeráció mindeközben közigazgatási és szabályozási folyamatokon ment keresztül. 1997-ben egy kormányrendelet 78 települést (és Budapestet) jelölte ki az agglomerációnak, és létrejött a Budapesti Agglomerációs Fejlesztési Tanács, amelyet azonban idővel megszüntettek. Magyarországon a Központi Statisztikai Hivatal 2003 augusztusában elvégezte a nagyvárosi településegységek jelenleg is érvényes lehatárolását, ami alapján az ország területén huszonegy nagyvárosi településegység található. A nagyvárosi településegységeknek három típusa van: agglomeráció, agglomerálódó térség és településegység. (A megnevezések a településtest összefonódásának szorosságára utalnak, megfogalmazásukban.) Agglomerációból négy van: Győri, Miskolci, Pécsi, valamint a Budapesti agglomeráció. Utóbbihoz Budapest és 80 település tartozik, amelyekon kívül még 107 település van a fővárost körülölelő Pest megyében. Ez – központ nélkül is – az ország messze legnagyobb lélekszámú agglomerációja: közel 800 ezer fő él itt. Pest megye a hivatalos Budapesti agglomerációnál tehát nagyobb, mivel az agglomerációhoz sorolt települések mindössze 43%-át teszik ki a 187 megyei településnek, a megye területének 39,7%-án, de itt él a megye lakosságának 66,2%-a.

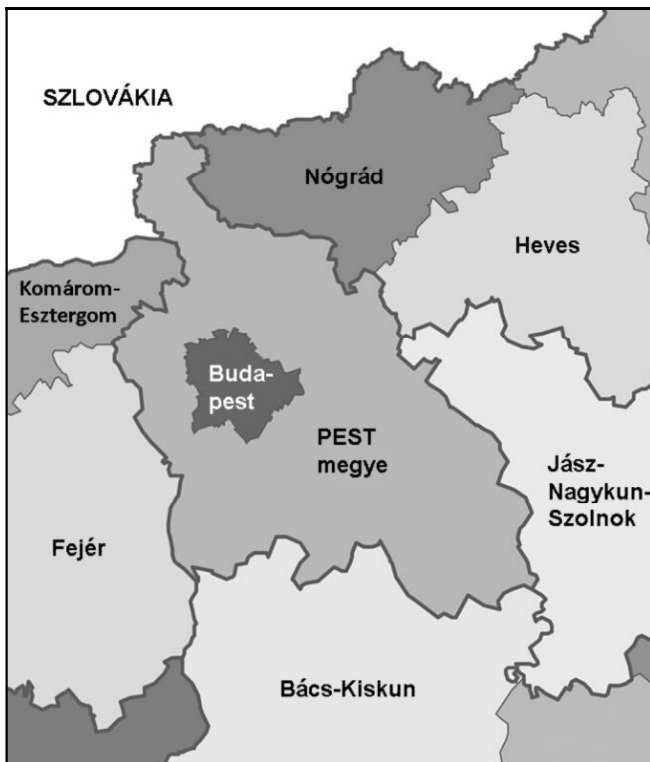
A Budapesti agglomerációról számos adatelemzés készült, társadalmi, gazdasági jellemzőinek kutatása sok mindenre kiterjedő, rendkívül nagyszámú publikációt eredményezett. Ugyanakkor ezeknek nincs közvetlen hatása döntésekre, mivel ezen településegységnek nincs (már) „gazdája”, érdemi közigazgatási irányítója. Tanulmányunkban ezért nem is ezen agglomerációt, hanem Pest megyét célozzuk, amelynek

viszont megyei önkormányzata, kormányhivatala, azaz érdemi döntéshozó testületei vannak. Mielőtt azonban rátérnénk a gazdasági adatok elemzésére, célszerű bemutatni, hogy mennyire egyedi Pest megye a helyzete, illetve közigazgatási jellemzői alapján hazánkban.

3. Pest megye, az „outlier”

Pest megye sajátos a földrajzi helyzettel bír, mivel egy lyukas területként öleli körül Budapestet, és a fővároson túl hat hazai megye is szomszédja, amellyel listavezető a megyék között. Területét három természeti nagytáj is érinti, az Alföld, az Északi-középhegység és a Dunántúli-középhegység, és a hazai legnagyobb folyó, a Duna kettészeli nyugati és keleti részre a megyét, és területén, pontosabban a főváros felőli határán csak az M0-s északi és déli híd, amelyik összeköti. A megye alakja nem extrém, de van egy északi keskeny nyúlványa, amely ráadásul Szlovákiával teremti meg a kapcsolatot, és az így egy országhatárt is jelent (1. ábra).

1. ábra: Pest megye földrajzi elhelyezkedése, morfológiai jellemzői
Figure 1.: Geographical location and morphological characteristics of Pest County

A megye területi közigazgatási szempontból is egyedi jellemzőkkel rendelkezik, aminek hátterében nagysága, földrajzi helyzete, alakja és történeti múltja áll. Pest megye, bár csak egy egység a tizenkilencből (5,3%) és területe (6393 km²) Magyarország területének mintegy 7%-át teszi, ám népessége (1,24 M fő) majd' 13%-ot ad. Megyei önkormányzat és megyei kormányhivatal működteti, de a megye területén kívül eső, budapesti székhellyel. 2013 óta tizennyolc járás alkotja, dekoncentrált járási hivatalokkal ellátva, amely messze a legtöbb az országban (mintegy 10%-a az összes megyei járásnak). Területén csak 187 település fekszik (ország településeinek alig 6%-a), amelyből viszont 54 város, így mind az országos abszolút számot (a 346 magyar város 16%-a), mind a megyén belüli arányt (29%) tekintve, messze az élen jár a megyék között. Városai között azonban, bár nincs 100 ezer fő feletti, a nagyobbak (Érd, Dunakeszi, Szigetszentmiklós) a hazai legkisebb megyeszékhelyeink (Salgótarján, Szekszárd) lélekszámát meghaladják, illetve hozzájuk hasonló nagyságúak is akadnak még (Cegléd, Vác, Gödöllő). A huszonhárom megyei jogú városból azonban mindössze egy található itt (a 65 ezer fős Érd).

Abban is egyedinek számít Pest megye, hogy létezik hivatalosan (törvényileg meghatározott) agglomeráció a területén, a Budapesti agglomeráció. Ez – mint korábban írtuk – a megye településeinek valamivel kevesebb mint felét érinti, és bár nincs külön hivatal rá (megszűnt a korábban felállított és több évig működött Budapesti Agglomerációs Fejlesztési Tanács), de önálló törvény szól a területrendezési kérdéseiről (2005. évi LXVI. törvény).

Pest megye az Európai Unió területi jegyzékének rendszerében NUTS3 egységként létezik az integrációhoz való közeledés, majd csatlakozás óta, ám – hosszú évekig tartó viták után – egy szakpolitikai döntést követően, Budapesttől elszakadva, önálló NUTS2 régió lett, és a korábbi Közép-magyarországi régió immár NUTS1 szinten jelenik csak meg a rendszerben. A NUTS 2016-os jegyzék ezt a változtatást már tartalmazza, így a 281 európai uniós NUTS2 régió között már nem hét, hanem nyolc magyarországi régió található. Ha ezen szint átlagterületét nézzük (21 964 km²), akkor megállapíthatjuk, hogy Pest megye a maga 6392 km²-vel messze elmarad tőle, míg az átlagnépességhez (1,589 M fő) viszont már viszonylag közeli értékkel bír a mintegy 1,24 M főnyi népességével. Ezek mögött azonban ott áll magyarázatként, hogy egy fővárosi agglomeráció (központ nélkül) kis területű, nagy népességű, valamint akár jelentős gazdasági súlyú lehet. A következőkben emiatt részletesen elemezzük a megye gazdasági helyzetét, annak változását, először magyarországi dimenzióban.

4. Pest megye általános gazdasági jellemzői

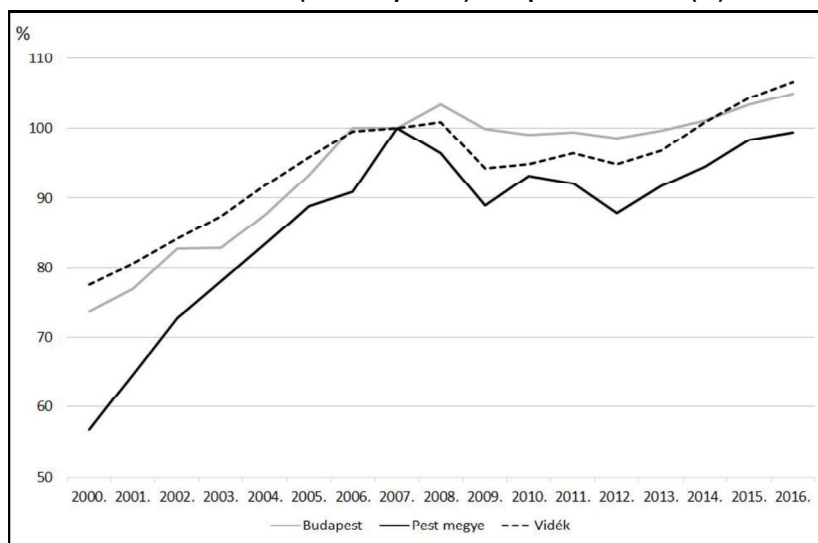
A NUTS-rendszerhez kötődő változtatás mögött főként az állt, hogy Pest megye Budapesttel együtt (Közép-magyarországi régió) fejlett NUTS2 régióknak számít az Európai Unióban: az egy főre jutó GDP (PPS) értéke már az EU átlagát is meghaladta (102%, 2016), így a 2014–2020-as ciklusban a regionális politika három régiótípusa közül a legkevésbé támogatott régiókatéoriában van. Ha azonban külön választjuk a kettőt, kiderül, hogy Pest megye helyzete mind az EU-ban, mind Magyarországon már nem is olyan jó: az EU átlag mindössze 54%-át (2016), míg az országos átlag 80%-át éri el az egy főre jutó GDP.

Pest megye relatív gazdasági fejlettsége valamelyest romlott is az elmúlt években. 2010-ben az országos átlag alatt volt az értéke (87%), de a vidéki átlagot még bőven meghaladta (116%). Ekkor Budapesten kívül Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom és Fejér megye előzte csak meg ezen a téren. 2016-ra már Vas megye is megelőzte a sorban, és az országos átlagnak már csak 80, a vidéki átlagnak pedig 104%-át érte el a megye értéke.

A fejlettségi pozíció változásának hátterében a két tényező közül döntően a GDP szerényebb növekedése áll, mivel a népesség száma alig változott (a 2010. évi 1233 ezer főről 2016-ra mindössze 1241 ezer főre emelkedett). A megyei GDP értéke a 2010-es években Budapest után végig a második legnagyobb volt az országban, de míg a 2010. évben az ország teljesítményének még 10,7%-át, a vidéknek a 17,4%-át tette ki (3383 Mrd Ft), addig 2016-ra ezen értékek – egy lassú aránycsökkenés nyomán – 10,2 és 15,9%-ra estek vissza (3608 Mrd Ft). A megye GDP-je a 2000-es években még viszonylag gyorsan növekedett, amelyet a válság fékezett meg, majd az ezt követő években azonban csökkenés, illetve hullámszerű volt, és a 2012 óta tapasztalható össznövekedés pedig elmaradt a vidéki térség átlagának növekedésétől, így a megye GDP-je – összehasonlítva áron számolva – még 2016-ban sem érte el a 2007. évi csúcsát (2. ábra).

Ha a hét vidéki régiót vesszük alapul az összehasonlításhoz, akkor először megállapíthatjuk, hogy Pest megye ebben a területi dimenzióban már nem a legnépesebb egység, mivel az észak-alföldi régió lélekszáma mintegy kétszázezer fővel nagyobb, és a dél-alföldi régió lélekszáma is csak nemrég csökkent Pest megye értéke alá. Ez 2010-hez képest annyit változott, hogy akkor a Dél-Alföld népességszáma még érdemben meghaladta Pest megyéét, míg az Észak-magyarországi régió közel azonos lélekszámú volt vele, ám a 2010-es években míg Pest megye lélekszáma lassan emelkedett, addig a többi, a stagnáló Nyugat-dunántúli régiót leszámítva, számottevően, illetve kisebb mértékben csökkent.

2. ábra: Pest megye, Budapest és a vidék GDP értékeinek (2016-os áron) különbségei és változása a 2007. évi értékükhöz viszonyítva (%)
Figure 2.: Differences and Changes of GDP in Pest County, Budapest and Rural areas (at 2016 prices) compared to 2007 (%)

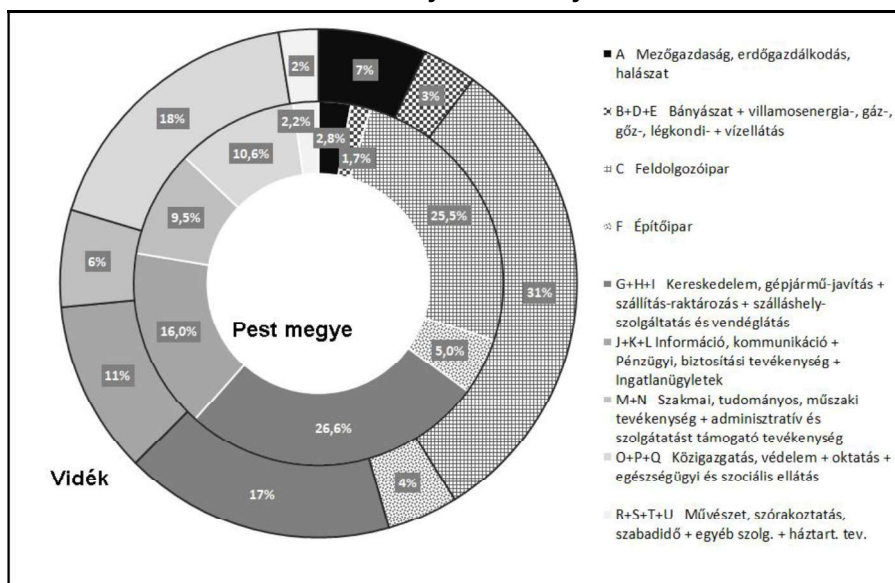
Adatforrás: KSH STADAT

A gazdasági fejlettséget a hét vidéki régió esetében vizsgálva, megállapíthatjuk, hogy köztes helyzetben van Pest megye, mert a Nyugat- és a Közép-dunántúli régió számottevően megelőzi az egy főre jutó GDP terén (a megyei értékhez viszonyítva 138, illetve 116%, 2016), viszont a többi négy régiót érdemben meghaladja (a megyei érték 79–88%-a közötti értékeket találunk e régióknál). A 2010-es évhez képest sokat romlott a helyzet, mivel akkor a Nyugat-dunántúli régió még csak 13%-kal magasabb értékkel bírt, míg a Közép-dunántúlival körülbelül egyezett a megyei érték, és a négy további régió értékei pedig még csak 69–78% között voltak.

A gazdasági értéktermelés ágazati jellegét tekintve, megállapítható, hogy Pest megye, mint a fővárost övező zóna, a gazdasági szektorok tekintetében posztindusztriálisabb jelleget mutat a magyar megyékhez képest. 2016-ban a legnagyobb arányt a szolgáltató szektor (TEÁOR: G-U szektorok) adta, mintegy 64,9%-kal, ezt követte az ipar-építőipar (B-F szektorok) 32,3%-kal, míg a legalacsonyabb részesedése a mezőgazdaságnak (A szektor) volt, 2,8%-kal. A vidéki térség adataihoz képest a mezőgazdaság és az ipar kisebb súlyú volt (a vidéki értékek 6,8%, illetve 38,8%), a szolgáltató szektor pedig nagyobb (a vidéki átlag 54,4%) (3. ábra). 2010-hez képest az arányok alig változtak a megyében, az ipar részaránya csökkent le kb. két százalékponttal, fele-fele részben a mezőgazdaság és a szolgáltatások javára.

3. ábra: A bruttó hozzáadott érték megoszlása 2016-ban nemzetgazdasági ágak szerint Pest megyében és vidéken

Figure 3.: Distribution of gross value added in 2016 by sector of economy in Pest county and countryside

Adatforrás: KSH STADAT

Az ágazati adatok mögött felsejlik egyrészt az, hogy a mezőgazdasági termelés nem igazán a főváros kiszolgáltatásáról szól már, sőt a saját lakosságáé is kérdőjeles. A vidéki bruttó hozzáadott érték mindössze 6,6%-át adta ezen a téren (A szektor) a megye, miközben a népessége 16% körüli részesedést ad ki, sőt a mezőgazdasági termelést gyakorlatilag elhagyó Budapesttel együtt közel 30%-a a magyarországi lakosságnak a Közép-magyarországi régióban él. A szerény súly okai a domborzati viszonyok, a magas fokú urbanizáltság, a nagy népességszám és az utóbbiakkal összefüggő szolgáltató gazdasági karakter. Ugyanakkor a Közép-magyarországi régió az élelmiszerkiadások alapján a legnagyobb hazai fogyasztói piac: a megye mezőgazdasága egy hatalmas, közel 600 milliárd forintos élelmiszerfogyasztói piac mellett termel, de a napjainkra jellemző modern és gyors szállítási viszonyok, a szerződötett hazai és külföldi beszállítókkal dolgozó elterjedt áruházláncok, az európai uniós termékek szabad áramlása már erősen felülírják a nagyvárosok szomszédságának előnyét a helyi piacra építő mezőgazdasági termelésben.

A másik klasszikus ágazat, az ipar esetében is számottevő a vidéki térség értékétől való elmaradás. Azonban ez relatíve kisebb, mivel Pest megye a vidéki térség feldolgozóipari bruttó hozzáadott értéktermelésnek azért közel 13%-át adta 2016-ban, és ezzel Győr-Moson-Sopron megye

(16,2%) után 2. a rangsorban (őket Fejér (10,3%) és Borsod-Abaúj-Zemplén (9%) megyék követték). A feldolgozóipar visszaszorulását azonban tükrözi, hogy ez az érték 2010-ben még majd' 17% volt. Ennek a változásnak a hátterében a 2010-es években a Pest megyén kívüli vidéki térségekben történt számottevő beruházások és az értéktermelés növekedése állnak: míg Pest megyében 1,2-szeresére nőtt a feldolgozóipari bruttó hozzáadott érték 2010 és 2016 között, addig vidéki viszonylatban ez 1,5-szeresére nőtt. Kiemelkedett ebből a 2010–2016. évek közötti növekedést tekintve Borsod-Abaúj-Zemplén (2,2-szeres növekedés), Bács-Kiskun, Tolna (2), Fejér, Vas (1,9), Győr-Moson-Sopron (1,8), főként a külföldi beruházásoknak köszönhetően, másrészt az európai uniós támogatások révén megteremtett új hazai ipari kapacitásoknak köszönhetően.

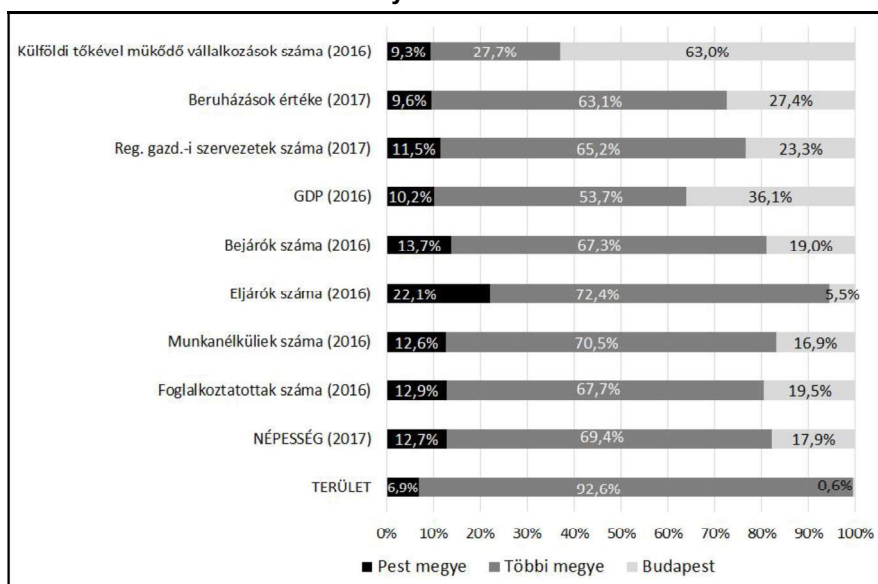
A szolgáltatás ágazatán belül a részletesebb bontást tekintve ki kell emelni, hogy a közigazgatás, oktatás, egészségügy aránya érdemben kisebb volt a megyében (10,6, ill. 18%), köszönhetően annak, hogy ezen ágazatok Pest megyét ellátó intézményei nagy arányban Budapesten találhatóak. Ezen túl viszont a kereskedelem, szállítás, vendéglátás (G, H, I) megyén belüli jóval nagyobb súlyát (26,6%, ill. 17%), és az időbeli változást nézve pedig komoly előretörését regisztrálhatjuk (2010-ben még csak 20,4%-ot képviselt) (4. ábra). Ez azonban nem a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás miatt van, mert ennek különböző értékei (mint például a vendégforgalom) – a 2010-es években bekövetkezett nagy ütemű turizmusnövekedés ellenére – elmaradnak a vidéki átlaghoz képest, főként Budapest szomszédsága miatt, hanem azért, mert a szállítás, raktározás és a kereskedelem a nagy méretű telephelyigény és Budapest szomszédsága révén meghatározó alágazata a megyének.

Áttérve a munkaerőpiaci jellemzőkre, a foglalkoztatás terén Pest megye helyzete valamivel kedvezőbb az országos átlagnál, az elmúlt évi változások pedig az országos tendenciákat tükrözik. Az aktivitási ráta értéke (a 20–64 évesekre vetítve) a 2011-es népszámlálás szerint 65,8% volt, amely a 2016-os mikrocenzus időpontjára 75,6%-ra emelkedett (országosan 63,4%-ról 74,3%-ra változott ez az arány). A megyék közötti relatív pozíciója így kissé javult (7. helyezettből 6. lett). A foglalkoztatottak száma tekintetében Budapest után következik a megyei rangsorban, 2016-ban 579 ezer fővel, és 2011-hez képest (kb. 500 ezer fő) 16%-kal nőtt a foglalkoztatottak száma (országosan kisebb, mintegy 14%-os emelkedést regisztráltak); a teljes népességen belül ez 2011-ben 41,1, 2016-ban 46,3%-ot jelentett. A munkanélküliségi ráta értéke (a 15–64 évesek körében) 2011-ben 7,5% volt, míg 2016-ban már csak 3,8% (országosan 8,3%-ról 3,8%-ra csökkent), ám a megye relatív pozíciója így is romlott (a 8.-ról a 11. helyre csúszott vissza a megyei rangsorban).

Pest megyében a munkaerő ingázása, főként Budapestnek köszönhetően, sokkal nagyobb a többi megyéhez képest. 2016 októberében a megyében lakó foglalkoztatottak 60,4%-a, mintegy 350 ezer fő járt lakóhelyétől eltérő településre (a megyék között az 1. helyezett volt ezzel), ugyanakkor a bejárók száma is magas, Budapest után a második legmagasabb (185 ezer fő), amely a megyében foglalkoztatottak (kb. 412 ezer fő) 45,1%-át jelentette. (Az előbbi az országos érték 22,1, utóbbi 13,7%-át jelenti.) 2011-hez képest az arányok kevéssé változtak (akkor a megyében lakó foglalkoztatottak 61,8%-a járt el, a bejárók aránya pedig 45,8% volt). Ezen adatok azt tükrözik, hogy a munkaerőpiaci adatok egyre kedvezőbbek a megyében, ami mögött azonban nem az ingázás növekedése áll.

4. ábra: Pest megye és Budapest súlya az országban belül kiemelt gazdasági mutatók szerint

Figure 4.: The weight of Pest County and Budapest within the country according to the key economic indicators

Adatforrás: KSH STADAT, Mikrocenzus

Az előbbieken leírt és más gazdasági adatok abszolút volumeneinek országos súlyát érzékeltethetjük arányok formájában, ezen értékeknek a terület- és népességarányokhoz való viszonyításával pedig a társadalmi és területi sűrűséget tudjuk megmutatni (5. ábra). Ebből kiderül, hogy a nagy népességszámból eredően a munkaerőpiaci jellemzőknél nem ugrik ki a vidéki rangsorból a megye, egyedül az eljárók esetében. Ugyanakkor a területre vetített ezen értékek már a megyei rangsorból való jelentősebb kiemelkedést mutatják (ilyen már a népsűrűség 195 fő/km²-es értéke is,

amelynek mindössze kétharmadát, ill. felét érik el a rangsor következő megyéi). A gazdasági termelési értékeknél, a gazdasági szervezeti adatoknál Budapest túlsúlya és szomszédsága miatt a népességarányt ugyan nem érik el az arányok Pest megyében, ugyanakkor a vidéki megyéket rendre megelőzi, vagy az élbolyban van Pest megye. Még inkább megmutatkozik a megye speciális helyzete, ha a területre vetítjük ezen adatokat: a vidéki megyékhez képest rendkívül magas a gazdasági sűrűség a legtöbb mutató tekintetében.

A megvizsgált gazdasági adatok alapján, az elmúlt időszak országosnál lassabb ütemű fejlődése ellenére továbbra is fennáll, hogy Pest megye része az ország északnyugati és középső részén fekvő, összefüggő fejlett gazdaságú térségnek.

5. Kelet-Közép-Európa fővárosi agglomerációinak gazdasági jellemzői

Ahogy a korábbi fejezetek rávilágítottak, Pest megye számos téren elkülönül Magyarország más megyéitől és sajátos gazdasági jellemzőkkel bír. Jelen fejezetben arra keressük a választ, hogy ez a speciális helyzet csak hazánkban jelentkezik, avagy Magyarország tágabb környezetében, a kelet-közép-európai térségben található többi fővárosi agglomeráció is hasonló szerepet játszik országa gazdaságában? Megfigyelhető-e valamely kelet-közép-európai város- és agglomeráció-fejlődési sajátosság, avagy Pest megye nem csak az országban, hanem az Európai Unió keleti tagállamai között is unikumnak számít?

5.1. Vizsgálandó térségek lehatárolása

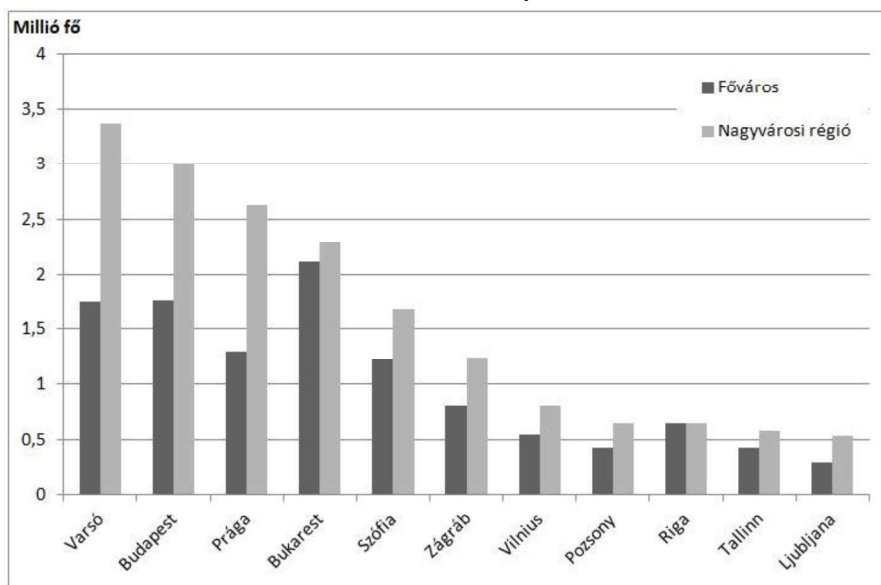
Kelet-Közép-Európa fogalma – oly sok más földrajzi fogalomhoz hasonlóan – nem pontosan tisztázott és bármely lehatárolás felvet értelmezéssel kapcsolatos kérdéseket. Az elmúlt évtizedek hasonló gazdasági, társadalmi és geopolitikai helyzetét, illetve az adatok elérhetőségét figyelembe véve végül azokat az országokat soroltuk ide, amelyek a hidegháború alatt a szocialista blokk részei voltak, és jelenleg az Európai Unió tagállamai. Ez alól kivételt egyedül a sajátos utat bejáró Kelet-Németország jelent, amelynek regionális gazdasági folyamatait nagyban befolyásolta a Nyugat-Németországhoz való csatlakozás.¹¹

Másrésről fontos szempont volt az is, hogy Pest megyét olyan agglomerációs régiókkal hasonlítsuk össze, amelyek hasonló jelentőségű fővárosok körül helyezkednek el. A térségben négy ilyen város: Varsó, Prága, Bukarest és Szófia található. Ezen városok népessége egyenként meghaladja az 1 millió főt, míg nagyvárosi régiójuk népessége (azaz a

főváros és az agglomeráció közösen) 1 és fél milliónál népesebb. Ehhez társul – különösen előbbi három esetén – az országot meghaladó, közép-európai, európai léptékben is mérhető társadalmi, gazdasági és kulturális jelentőségük.¹² Ezzel szemben a kutatásból az olyan fővárosok, mint Zágráb, Pozsony, a balti fővárosok, vagy Ljubljana kisebb népességszámuk és kevésbé fejlett, döntően csak országos jelentőségű funkcióik miatt kimaradtak (6. ábra). (Ezen túl Riga és Tallinn tengerparti főváros is.)

5. ábra: Kelet-Közép-Európa fővárosainak, illetve azok nagyvárosi régióinak népessége, 2017

Figure 5.: Population of capital cities and their metropolitan regions in East-Central-Europe in 2017

Adatforrás: Eurostat, 2019

Az egyes vizsgált agglomerációk lehatárolása az Eurostat Nagyvárosi régió (Metropolitan region) tipológiája alapján történt. Ezen tipológia alapja a városok agglomerációinak ingázás alapján történő lehatárolása; nagyvárosi régióknak azok a NUTS 3-as régiók számítanak, amelyekben az ilyen agglomerációk az össznépesség több, mint 50%-át teszik ki.¹³ Jelen vizsgálatba a 2013-as NUTS beosztás szerint kerültek az egyes régiók, aminek oka, hogy a legújabb, 2016-os verzióban már megváltozott Varsó agglomerációs régióinak beosztása,¹⁴ amelyekre azonban nem elérhető számunkra megfelelő idősoros adatok. Ugyanakkor ezen változás is jól mutatja, hogy nem csak Magyarországon számít fontos kérdésnek a fővárosi és agglomerációs régiók NUTS beosztása: a váltást itt is az indukálta, hogy a Varsót is magában foglaló NUTS2-es régió számított

eddig Lengyelország egyetlen, az EU-s egy főre jutó GDP átlag 90%-át meghaladó régiójának, ám Varsó jelentősen fejlettebb, mint a környező területek, és az ebből származó ellentétek csökkentésének okán (támogatások elmaradása), az ország vezetése a régió szétbontása mellett döntött.¹⁵

A vizsgálatba tehát azokat a NUTS 3-as régiókat vontuk be, amelyek a fővárosokat nem, hanem csak azok agglomerációit tartalmazzák: Warszawski wschodni (PL129) és Warszawski zachodni (PL12A) Varsó, Stredoceský kraj (CZ020) Prága, Pest (HU102) Budapest, Ilfov (RO322) Bukarest, illetve Sofia (BG412) és Pernik (BG414) Szófia agglomerációs vonzáskörzetében találhatók.

5.2. A vizsgált agglomerációk általános jellemzői

A vizsgált öt agglomeráció összehasonlítását érdemes az alapadataink – terület, népesség, GDP (vásárlóerő-paritáson mérve) – összehasonlításával kezdeni. Ahogy a *1. táblázat* mutatja, a legjelentősebb népességű és gazdasági súlyú agglomerációknak a varsói és prágai számítanak, 1,3–1,6 milliós népességgel és egyenként 30 milliárd PPS-t meghaladó GDP-vel. Területük is nagyjából hasonló, közel 10 000 km². Csakúgy, mint a szófiai agglomerációé, amely azonban eltér az előbb bemutatott térségektől, köszönhetően annak, hogy népességi és gazdasági súlya jócskán kisebb, mint amire területe alapján következtethetnénk. Mindez annak köszönhető, hogy Szófia egy magashegységekkel körbevett völgyben fekszik, ahol nem alakulhatott ki az a fajta népességbeli szétterülés, mint az alföldeken és tágas medencékben található varsói, prágai, budapesti és bukaresti régiók esetén. Külön kell továbbá kezelniük Ilfov – Bukarestet övező – régióját, amelynek területe, népessége és gazdasági termelése egyaránt jóval kisebb, mint a többi vizsgált agglomerációs régió átlaga.

Ezen „társak” között helyezkedik tehát el Pest megye, amely minden tekintetben közepesnek mondható: 3. legnagyobb népességű és GDP-jű, illetve 4. legnagyobb területű agglomerációs régió, amely bár lemarad a prágai és varsói agglomerációk mögött, azonban a szófiai és bukaresti régióknál jóval nagyobb társadalmi és gazdasági súllyal rendelkezik (*1. táblázat*).

Érdemes még az adott régiók saját országukon belüli súlyát megvizsgálni. Ahogy a korábbi fejezetekben bemutatásra került, Pest megye kiemelkedő pozíciókkal bír Magyarországon belül. Ez a vizsgált régiók közül csak a Stredoceský kraj-ra mondható még el: Prága agglomerációs régiója a legnagyobb és legnépesebb cseh régió, és a gazdasági termelés

terén is csak a főváros előzi meg. Ezzel szemben a többi országban csekélyebb az agglomerációk országon belül betöltött részesedése: Bulgáriában és Romániában ez az agglomerációs régiók alacsony értékeinek, míg Lengyelországban az ország méreteinek és a Varsó ellenpólusainak számító nagyvárosok jelentős népességbeli- és gazdasági súlyának köszönhető. Így bár a varsói agglomeráció mind népesség, mind a gazdasági termelés terén a 2. helyen áll Varsó után, azonban ez mindössze 4%-át jelenti a lengyel összértékeknek (2. táblázat).

1. táblázat: A vizsgált agglomerációk területe, népessége és GDP-je, illetve részesedésük az országos értékekből, 2015 (ADATFORRÁS: Eurostat, 2019)
Table 1: Area, population and GDP of the agglomerations and their share of national values in 2015 (Source: Eurostat, 2019)

	Terület		Népesség		GDP	
	km ²	részesedés (%)	fő	részesedés (%)	millió PPS	részesedés (%)
Prágai agglomeráció	10 929	14%	1 315 299	13%	30 094	11%
Budapesti agglomeráció	6 391	7%	1 226 115	13%	20 018	10%
Varsói agglomeráció	9 408	3%	1 596 153	4%	34 202	4%
Bukaresti agglomeráció	1 564	1%	430 798	2%	8 648	3%
Szófiai agglomeráció	9 455	9%	365 109	5%	4 262	4%

5.3. A vizsgált agglomerációk gazdasága a 2010-es években

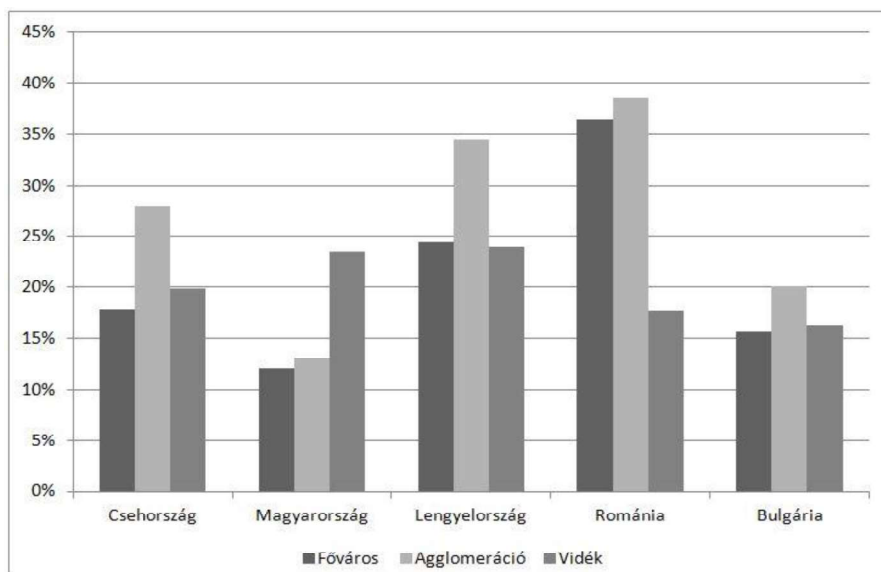
A gazdasági teljesítmény mérésére általában különböző értéktermelési- és jövedelemmutatókat használnak, amelyek közül a jelenlegi piaci árakon számított bruttó hazai össztermék (azaz GDP) adatát vettük jelen kutatás alapjául. Annak ellenére, hogy számos korlátja (pl. pontos lokalizáció) és értelmezéssel problémája van, mégis számos kutatásban használják ezt a gazdasági teljesítmény-, illetve a népességre vetítve a gazdasági fejlettség mutatószámaként is.¹⁶

Ahogy az 5.2. fejezet is megmutatta, az egyes agglomerációk eltérő pozíciót töltenek be országuk gazdaságában: míg Prága és Budapest agglomerációi az országos GDP több mint 10%-át teszik ki, addig a további három régió (Szófia és Varsó esetén régiócsoport) értéke jóval ez alatt marad. Ugyanakkor ezen a téren is jelentős változásokat hozott a leg-

utóbbi évtized: a legtöbb országban nőtt az agglomerációs régiók országos gazdasági termelésből való részesedése, köszönhetően ezen térségek kiemelkedő (döntően 20 és 40% közé eső) növekedési rátáinak. A legtöbb agglomerációs térség az adott ország egyik leggyorsabb ütemben növekvő régiói közé számít és gazdasági teljesítményük bővülése megelőzi a fővárosi és vidéki átlagos növekedési rátát egyaránt. Ez alól az egyedüli kivételt Pest megye jelenti, hiszen a magyar főváros agglomerációjának 13%-os növekedési üteme messze elmarad a vidéki térségek 23%-os értékétől (6. ábra).

6. ábra: A GDP (PPS) növekedési rátája a vizsgált országok fővárosaiban, agglomerációiban és vidéki térségéiben, 2010–2015

Figure 6.: Growth rate of GDP (in PPS) in the examined capitals, agglomerations and countryside, 2010–2015

Adatforrás: Eurostat, 2019

Amennyiben a gazdasági fejlettséget vizsgáljuk, azt találjuk, hogy az egyes agglomerációs régiók egy főre jutó GDP értéke mindegyik országban elmarad a fővárosétól, és néhány fejlettebb vidéki régióétól, azonban a vidéki átlagot minden esetben megelőzi: Romániában 49%-kal, míg Csehországban csak 7%-kal. Ezen értékek nagyrészt a GDP növekedési ütemével párhuzamosan változtak a vizsgált időszakban (2010–2015) – azaz a GDP növekedésével hasonló mértékben változott a gazdasági fejlettség – köszönhetően az egyes agglomerációk mérsékelt népességnövekedésének, vagy – Bulgária esetén – csökkenésének. Azonban a román Ilfov esetében a rendkívül magas GDP növekedés 35%-os népességnövekedéssel társult, aminek

következtében a bukaresti agglomeráció gazdasági fejlettség tekintetében jelentősen visszaesett a román vidéki átlaghoz képest – igaz, ahogy fentebb is láthattuk, még így is másfélszer akkora (2. táblázat).

2. táblázat: A vizsgált agglomerációk GDP/fő nominális és vidéki átlaghoz viszonyított értékének, illetve alapadatainak változása, 2010–2015
Table 2.: Nominal and relative measures of GDP per population and changing of the components of this variable in examined agglomerations, 2010–2015

Területi egység	GDP/fő (ezer PPS/fő, 2010)	GDP/fő (ezer PPS/fő, 2015)	GDP/fő változása (% , 2010–2015)	GDP/fő (vidéki átlag = 100%, 2010)	GDP/fő (vidéki átlag = 100%, 2015)	GDP-változás (% , 2010–2015)	Népességváltozás (% , 2010–2015)
Prágai agglomeráció	18 733	22 780	22%	106%	107%	28%	5%
Budapesti agglomeráció	14 342	16 270	13%	120%	108%	13%	0%
Varsói agglomeráció	16 573	21 356	29%	114%	118%	35%	4%
Bukaresti agglomeráció	19 285	19 766	2%	175%	149%	39%	35%
Szófiai agglomeráció	9 268	11 715	26%	112%	117%	20%	-5%

Adatforrás: Eurostat, 2019

Az adott agglomerációk gazdaságának nem csak volumene, hanem szerkezete is jelentősen eltér egymástól. Erre a bruttó hozzáadott érték (Gross Value Added) nemzetgazdasági ágak szerinti megoszlásából tudunk következtetni. Ahogy a 7. ábra mutatja, a legtöbb agglomerációban kifejezetten alacsony, országos átlag alatti a mezőgazdaság, erdőgazdálkodás és halászat (TEÁOR: A szektor), illetve a bányászat és az egyes ellátó (gáz-, gőz-, villanyenergia-, víz-, légkond. ágazatok (TEÁOR: B-E szektorok) aránya. Ez alól kivételt jelent a szófiai, ahol a gazdasági teljesítmény közel negyedét e két ágazat teszi ki: kifejezetten az utóbbi fontosabb, köszönhetően a helyi barnaszén- és vasérc-kitermelésnek.¹⁷

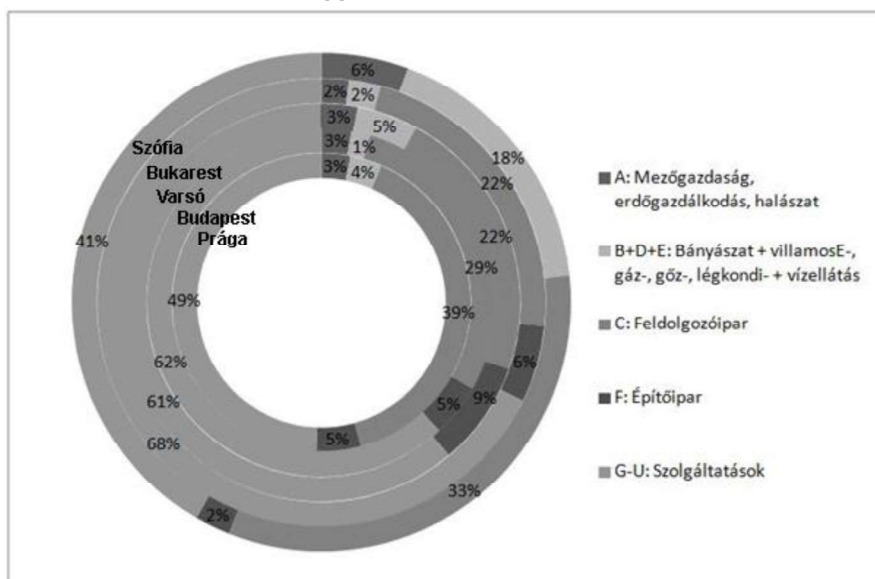
A feldolgozóipar részaránya ugyanakkor a vidéki átlag körül – vagy Prága és Szófia esetén a fölött – található. A cseh főváros agglomerációja esetén már megközelíti a 40%-ot, ami azt jelenti, hogy ott összpontosul az ország feldolgozóipari bruttó hozzáadott értékének 16,5%-a. Mindegyik agglomeráció esetén megállapítható továbbá, hogy az ágazat részaránya jelentősen meghaladja a főváros értékét; mindez jelzi, hogy az ipari funkciók a nagyvárosokból azok agglomerációjába, illetve a vidéki térségekbe húzódnak ki.

Mindent összevetve a legnagyobb aránya a szolgáltatásoknak van szinte mindegyik vizsgált agglomerációs régióban: ezek közül elsősor-

ban az eddig még nem említett bukaresti, budapesti és varsói agglomerációk emelkednek ki, ahol a tercier szektor részaránya meghaladja a 60%-ot. Ezzel szemben a szófiai agglomerációban még továbbra is ipari túlsúly figyelhető meg, hiszen az ipari-építőipari szektorok (TEÁOR: B-F szektorok) együttes részaránya 53%, míg a szolgáltatásoké mindössze 41%.

7. ábra: A bruttó hozzáadott érték (GVA) megoszlása nemzetgazdasági ágak szerint a vizsgált agglomerációkban, 2015.

Figure 7.: Share of GVA in pursuance of economic sectors in examined agglomerations, in 2015.

Adatforrás: Eurostat, 2019

Az egyes szolgáltató ágazatok részarányaiban is tetten érhetők a régiók gazdasági szerkezet-különbségei (itt sajnálatos módon a lengyel régiók adatait nem lehet számításba venni adathiány miatt). Az egyes szolgáltató szektorokban való részesedés alapján az alábbiak szerint különülnek el egymástól az egyes agglomerációk. Ilfövbán és Pest megyében viszonylag magas tehát a szolgáltatások aránya, amit elsősorban a G-I TEÁOR kódú ágazatok (kereskedelem, szállítás-raktározás, idegenforgalom) fővárosi és vidéki átlagértéket egyaránt meghaladó részarányának, másodsorban pedig a J-L (infokommunikáció, pénzügy, biztosítás, ingatlanügyek) és M-N (szakmai, tudományos és műszaki tevékenységek, adminisztratív és szolgáltatásokat támogató) kódú ágazatok fővárosi nem, de vidéki átlagot megelőző értékének köszönhető. Mindez azt jelenti, hogy a román és a magyar fővárosi agglomerációk gazdasága alapvetően posztindusztriális jellegű, és kiemelkedő szerepet

kap a nagy telephely-igényű és a főváros közelségét kihasználó kereskedelem. Ezt támasztja alá az is, hogy egyrészt itt (vagy Budapest esetén a főváros és Pest megye határán) található az adott országok legnagyobb forgalmú repterei, másrészt a közúti kereskedelemről is népességbeli és gazdasági súlyuknál nagyobb részesedést könyvelhetnek el ezek a régiók. 2010 és 2017 közötti átlagos értékeket alapul véve Pest megyében rakodták be az országon belüli közúti árukereskedelem tonnában megadott árumennyiségének 16,7%-át, és rakodták ki a 13,6%-át, míg Ilfovban 3,6% és 3,4% a két érték.

3. táblázat: A tercier szektor bruttó hozzáadott értéke (GVA) ágazatok szerint, a vizsgált agglomerációkban, illetve az országok fővárosaiban és vidéki térségeiben, 2015

Table 3.: Share of GVA in pursuance of specializations of tertiary sector in examined capitals, agglomerations and countrysides in 2015

	G-I: Kereskedelem, gépjármű-javítás + szállítás-raktározás + szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás	J-L: Információ, kommunikáció + Pénzügyi, biztositási tevékenység + Ingatlanügylek	M+N: Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység + adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység	O-Q: Közigazgatás, védelem + oktatás + egészségügyi és szociális ellátás	R-U: Művészet, szórakoztatás, szabadidő + egyéb szolg. + háztartási tevékenység
Prága	22%	33%	12%	14%	3%
Prágai agglomeráció	19%	13%	5%	11%	2%
Cseh vidék	17%	13%	5%	16%	2%
Budapest	21%	26%	14%	19%	4%
Budapesti agglomeráció	25%	16%	9%	10%	2%
Magyar vidék	15%	10%	6%	17%	2%
Bukarest	18%	28%	16%	9%	5%
Bukaresti agglomeráció	28%	19%	15%	4%	3%
Román vidék	20%	16%	5%	12%	3%
Szófia	27%	32%	11%	13%	3%
Szófiai agglomeráció	15%	13%	2%	10%	1%
Bolgár vidék	19%	16%	3%	16%	2%

Adatforrás: Eurostat, 2019

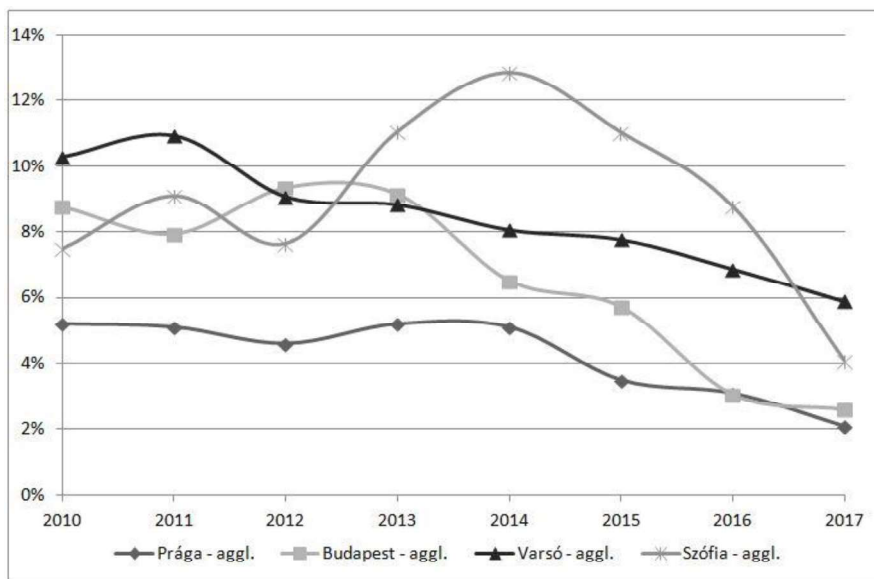
A prágai agglomeráció, amelyben tehát a feldolgozóipar szerepe kiemelkedő, a szolgáltatói szektor egyes ágazatainak a fővárosi értékeknél kisebb, ám a vidéki átlaggal nagyjából megegyező a részaránya. Itt tehát a legtöbb szolgáltató ágazat továbbra is a fővárosban összpontosul, míg

az agglomerációk a vidéki térségekhez hasonulnak. Hasonló figyelhető meg a szekunder szektor túlsúlya (és a primer szektor átlagosnál nagyobb aránya) által jellemzett gazdaságú szófiai agglomerációban is, azzal az eltéréssel, hogy itt az egyes szolgáltatói ágazatok arányai még csak a vidéki átlagot sem érik el. Ugyanakkor ezekben a régiókban is jelentős az árukereskedelem: a prágai agglomeráció az ország hazai közötti árukereskedelméből bő 16%-kal, míg a szófiai bő 10%-kal részesedik – mind ki-, mind berakodás alapján.

Egy ágazatcsoport esetén tekinthető egységesnek csak a vizsgált régió-csoport, mégpedig abban, hogy az ún. társadalmi szolgáltatások (TEÁOR: O-Q ágazatok) – ami a közigazgatás-védelem, oktatás, egészségügy és szociális ellátás alágazatait kapcsolja össze – terén az agglomerációk minden országban elmaradnak, mind a fővárosi, mind a vidéki átlagtól (3. táblázat). Mindez arra enged következtetni, hogy Pest megyéhez hasonlóan a többi agglomerációs régió is alapvetően centrumhiányos térségnek tekinthető, és ezen régiók társadalmi szolgáltatásokkal való ellátását döntően a fővárosok biztosítják.

Végül áttérve a munkanélküliség alakulására, azt tapasztaljuk, hogy az egyes fővárosi agglomerációkra jelentősen hullámzó, azonban döntően csökkenő mértékű munkanélküliségi ráta volt jellemző 2010 és 2017 között (8. ábra). Ezek az értékek mindegyik esetben (kivételem ez alól Pest megye) a fővárosokénál magasabb munkanélküliséget jeleznek, ugyanakkor a vidéki átlaghoz eltérően viszonyulnak: míg a prágai és budapesti agglomerációkban, illetve Bukarest-Ilfov régióban (ez esetben a főváros és az agglomeráció közös értékét tudtuk csak a vidéki átlaghoz viszonyítani adatkezelési problémák miatt) a vizsgált időszakban alacsonyabb volt a munkanélküliségi ráta, mint a vidéki átlag, addig a varsói és szófiai agglomerációk a vidéki átlag körüli értékeket vették fel. Mindez azt jelenti, hogy a kelet-közép-európai térség vizsgált fővárosi agglomerációs régióiban a munkanélküliség valamelyest mérsékeltebb, mint a vidéki térségekben, azonban nem érvényesül egyértelműen a közeli főváros bővebb munkahelykínálatából esetlegesen fakadó kedvezőbb munkaerő-piaci helyzet.

8. ábra: A munkanélküliségi ráta* (15–74 évesek körében) változása a vizsgált agglomerációkban, 2010–2015**
Figure 8.: Change of unemployment rate* (15–74 years olds) in the examined agglomerations, 2010–2015**

Adatforrás: Eurostat, 2019; KSH, 2019; NSI, 2019; BDL, 2019

* Varsó: Regisztrált mn.-i ráta alapján becslést érték. ** Szófia: 15–64 évesek

* Warsaw: Estimated value based on unemployment rate. ** Sofia: 15–64 years olds

Összefoglalásként megállapítható, hogy az egyes agglomerációk kisebb (Budapest, Varsó, Prága) és nagyobb (Szófia, Bukarest) mértékben eltérnek egymástól. A varsói agglomeráció csak kissé tér el gazdasági szerkezetében a vidéki átlagtól és – Pest megyéhez hasonlóan – csekély mértékben előzi meg azt a gazdasági fejlettség és munkaerőpiaci-helyzet terén. A prágai agglomerációra a nehézipar túlsúlya és rendkívül kedvező munkaerőpiaci-helyzet jellemző, ugyanakkor gazdasági-társadalmi súlyában sok hasonlóság fedezhető fel az előbbi kettővel. Ezekkel szemben a bukaresti agglomeráció a többivel rendkívül nehezen összevethető kis mérete miatt és inkább tekinthető a román főváros legbelsőbb agglomerációs zónájaként (kifejezetten gyors népesség- és gazdasági növekedése, illetve kis területe alapján), mint a többi agglomerációs régió. Végül a szófiai agglomeráció is kifejezetten elűt társadalmi-gazdasági mutatói szerint a többi régiótól: mindez hegyvidéki jellegéből következő alacsony népsűrűségének és gazdasági teljesítményének, illetve jellegzetes gazdasági szerkezetének (primer és szekunder szektor, közte a bányászat napjainkig meglévő kiemelkedő szerepe) köszönhető.

6. Összegzés

A fővárosok agglomerációs régiói speciális helyzetet töltenek be az egyes kelet-közép-európai országok életében. A nagyváros – ami sokszor az egyetlen az országban – és a vidék közti átmenet számos formában jelenik meg ezekben a régiókban. Jelen cikkben arra vállalkoztunk, hogy egyrészt gazdasági szempontból elemezzük Pest megyét, másrészt, hogy összehasonlítsuk a kelet-közép-európai főváros hinterlandjaival, nyomozva gazdaságuk közös jegyeit és különbségeit.

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy Pest megye napjainkban is fontos szerepet játszik az ország társadalmi és gazdasági folyamataiban, és számos speciális jellemzővel bír, amelyek kiemelik Magyarországon többi megyéje közül. Sok esetben megfigyelhető egy átmeneti szerep, azaz Budapest kiugró értékét többször is Pest megyéé követi. Kiemelkedő lélekszáma és relatíve kisebb területe miatt azonban differencia van gazdaságának fajlagos dimenzióiban, mivel lélekszámra vetítve közepmezőnyös is tud több esetben lenni, míg területre vetítve, amelyet fizikailag is érzékel a megyében utazó, kiemelkedő gazdasági sűrűséget mutat fel. Ezen túl gazdasági szerkezete is speciális, klasszikus gazdasági szuburbanizációként funkcionál, főképp a szolgáltatás terén. Ugyanakkor viszonylagos visszaesés jellemzi, aminek következtében egyre több nyugat- és közép-dunántúli megye előzi meg gazdasági fejlettség, vagy például a népességre vetített külföldi tőkéjű cégek száma tekintetében. Erre és belső területi különbségeire alapozva választották el a fővárostól. Miközben még relatíve is azonban a fejlett Északnyugat-Középső zónához sorolódik.

Jellemzői korántsem egyediek és számos hasonlóságot fedezhetünk fel a magyar főváros agglomerációja és többi vizsgált kelet-közép-európai régió között. Így területe, népessége és GDP-je is közepesnek számít; igaz ezek országon belüli súlya csak Csehországban hasonlóan magas. A többi térséghez hasonlóan csekély népességnövekedés jellemezte, ám tény, hogy a gazdasági teljesítmény növekedése kifejezetten visszafogott volt a többi agglomerációhoz viszonyítva. Gazdasági fejlettsége ugyancsak átlagosnak mondható, míg gazdasági szerkezete a varsói és bukaresti agglomerációkkal teszi hasonlatossá. Kijelenthető, hogy ezen régiók a fővárostól lemaradó, ám a vidéki átlagot megelőző népsűrűségű és gazdasági fejlettségű területek, amelyek gazdasági szerkezetére igaz a posztindusztriális jelleg, azaz a terciér szektor, ezen belül a kereskedelmi szolgáltatások átlagosnál nagyobb (és a társadalmi szolgáltatások annál alacsonyabb) aránya.

Összegzésül megállapítható, hogy a három legnyugatibb/legészakibb fővárosi agglomeráció nagyban hasonlít egymásra, azonban ezek is a

maguk útját járják és az eltéréseik egyre markánsabbá válnak. Azonban ezektől még jobban eltér a másik kettő agglomeráció, amelyek teljesen sajátos utat járnak be, és amelyeket nehéz lenne egy kalap alá venni a fentebb említett, a Visegrádi-csoport országaihoz tartozó térségekkel. Ez csak újólág igazolja azon véleményünket, hogy Kelet-Közép-Európa térségei, akár városai, miközben az egyfajta közös múltból és jelenkori trendekből kiindulva hasonlóságot is mutatnak, azalatt az egyéni fejlődési pályáik is kialakulnak, háttérben az el-eltérő természet- és társadalomföldrajzi jellemzőikkel, valamint a globalizált világban történő helytál-lási kísérleteikkel, az Európai Unióban történő identitáskeresésükkel stb., és így a területi modellek és a regionális földrajzi egyediségek határmezsgyéjén mozognak.

Végezetül felmerül a területek lehatárolásának kérdése, mivel egy más határmeghúzás által kialakított nagyobb bukaresti, avagy kisebb szófiai agglomeráció valamelyest eltérő értékeket vehet fel és ezáltal összehasonlíthatóbbá válhat a varsói, prágai és budapesti agglomerációs régiókkal. Mindezzel pedig visszatérhetünk kezdő gondolatunkhoz, miszerint az agglomerációk lehatárolása és regionális beosztása során milyen szempontokat lehet, vagy érdemes figyelembe venni.

JEGYZETEK/NOTES

1. Beluszky Pál (1999): A Budapesti agglomeráció kialakulása. In: Barta Györgyi–Beluszky Pál szerk. Társadalmi-gazdasági átalakulás a Budapesti agglomerációban. Regionális Kutatási Alapítvány, Budapest. 11–68. old.
2. Németh Zsolt (2011): Az urbanizáció és a térbeli társadalomszerkezet változása Magyarországon 1990 és 2001 között. Kutatási Jelentések 93. Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest. 223. old.
3. Tímár Judit (1999): Elméleti kérdések a szuburbanizációról. Földrajzi Értesítő, 48 (1–2) 7–32. old.
4. Szirmai Viktória (2017): Az új városi urbanizációs modell szocialista és/vagy globális természete. Tér és Társadalom 31 (3). 25–43. old.
5. Németh Zsolt (2011)
6. Beluszky Pál (2003): Magyarország településföldrajza. Dialóg-Campus, Budapest–Pécs. 568 old.
7. Beluszky Pál (1999)
8. Sági Zsolt (2000): A külföldi tőke szerepe a budapesti agglomerációs övezet feldolgozó-ipari térszerkezetének kialakításában. Tér és Társadalom, 14 (2–3), 73–87. old.
9. Barta Györgyi (1999): Gazdasági folyamatok a Budapesti agglomerációban. In: Barta Györgyi–Beluszky Pál szerk. Társadalmi-gazdasági átalaku-

- lás a Budapesti agglomerációban. Regionális Kutatási Alapítvány, Budapest. 131–142. old.
10. Nagy Miklós Mihály (2015): Államterek és Köztes-Európa. Közép-Európai Közlemények. 8 (2), 49–61. old.
 11. Horváth Gyula (2013): A német Mezzogiorno? A keletnémet regionális fejlődés az újraegyesítés után. Területi Statisztika, 53 (5), 492–514. old.
 12. Szabó Pál, Farkas Máté (2014): Kelet-Közép-Európa térszerkezeti képe. Tér és Társadalom, 28 (2), 67–86. old.
 13. Dijkstra, L., H. Poelman (2018): Regional typologies overview. In: <https://ec.europa.eu/eurostat>
 14. Szabó Pál, Szabó Tamás (2016): A NUTS 2016 jegyzék új elemei és funkciói. Comitatus, 28 (230), 30–38. old.
 15. Pikler Katalin (2016): Az EU területi statisztikai rendszere (NUTS), kapcsolódva a Közép-Magyarországi régió kettéválasztásának kérdéséhez. Tér és Társadalom, 30 (2) 84–88. old.
 16. Nemes Nagy József (2006): A regionális fejlettségi tagoltság keresztmetszeti összehasonlítása. In Györi Róbert, Hajdú Zoltán szerk. Kárpát-medence: települések, tájak, régiók, térstruktúrák. Dialóg Campus Kiadó, Pécs–Budapest, 192–213. old.
 17. Bernek Ágnes, Probáld Ferenc (2007): Bulgária. In. Probáld Ferenc, Szabó Pál szerk. Európa regionális földrajza – Társadalomföldrajz. Eötvös Kiadó, Budapest, 447–459. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES

- Barta Györgyi (1999): Gazdasági folyamatok a Budapesti agglomerációban. In: Barta Györgyi–Beluszky Pál szerk. Társadalmi-gazdasági átalakulás a Budapesti agglomerációban. Regionális Kutatási Alapítvány, Budapest. 131–142. old.
- Beluszky Pál (1999): A Budapesti agglomeráció kialakulása. In: Barta Györgyi–Beluszky Pál szerk. Társadalmi-gazdasági átalakulás a Budapesti agglomerációban. Regionális Kutatási Alapítvány, Budapest. 11–68. old.
- Beluszky Pál (2003): Magyarország településföldrajza. Dialóg-Campus, Budapest–Pécs. 568. old.
- Bernek Ágnes, Probáld Ferenc (2007): Bulgária. In. Probáld Ferenc, Szabó Pál szerk. Európa regionális földrajza – Társadalomföldrajz. Eötvös Kiadó, Budapest, 447–459. old.
- Dijkstra, L., H. Poelman (2018): Regional typologies overview. In: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Regional_typologies_overview#Metro_regions (Letöltés ideje, 2019. 03. 02.)
- Horváth Gyula (2013): A német Mezzogiorno? A keletnémet regionális fejlődés az újraegyesítés után. Területi Statisztika, 53 (5), 492–514. old.
- Nagy Miklós Mihály (2015): Államterek és Köztes-Európa. Közép-Európai Közlemények. 8 (2), 49–61. old.

- Nemes Nagy József (2006): A regionális fejlettségi tagoltság keresztmetszeti összehasonlítása. In Győri Róbert, Hajdú Zoltán szerk. Kárpát-medence: települések, tájak, régiók, térstruktúrák. Dialóg Campus Kiadó, Pécs–Budapest, 192–213. old.
- Németh Zsolt (2011): Az urbanizáció és a térbeli társadalomszerkezet változása Magyarországon 1990 és 2001 között. Kutatási Jelentések 93. Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest. 223. old.
- Pikler Katalin (2016): Az EU területi statisztikai rendszere (NUTS), kapcsolódva a Közép-Magyarországi régió kettéválasztásának kérdéséhez. Tér és Társadalom, 30 (2) 84–88. old.
- Sági Zsolt (2000): A külföldi tőke szerepe a budapesti agglomerációs övezet feldolgozó-ipari térszerkezetének kialakításában. Tér és Társadalom, 14 (2–3), 73–87. old.
- Szabó Pál, Farkas Máté (2014): Kelet-Közép-Európa térszerkezeti képe. Tér és Társadalom, 28 (2), 67–86. old.
- Szabó Pál, Szabó Tamás (2016): A NUTS 2016 jegyzék új elemei és funkciói. Comitatus, 28 (230), 30–38. old.
- Szirmai Viktória (2017): Az új városi urbanizációs modell szocialista és/vagy globális természete. Tér és Társadalom 31 (3). 25–43 old.
- Tímár Judit (1999): Elméleti kérdések a szuburbanizációról. Földrajzi Értesítő, 48 (1–2) 7–32. old.

Adatforrások

- BDL (2019): Local Databank <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/tablica> (Letöltés ideje: 2019. 04. 04.) BDL (Bank Danych Lokalnych, Varsó)
- KSH (2019): Munkanélküliségi ráta, 2000. In: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qlf027b.html (Letöltés ideje: 2019. 04. 04.) KSH (Központi Statisztikai Hivatal, Budapest)
- NSI (2019): Main indicators characterized the demographic, social and economic development of the districts. https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/reports/result.jsf?x_2=754 (Letöltés ideje: 2019. 04. 04.) NSI (National Statistical Institute, Szófia)